

НАЙМЕННІ СТАРАЖЫТНЫХ ПРАДМЕТАЎ АДЗЕННЯ Ў ГІСТАРЫЧНЫХ ТВОРАХ В.ПАТАВАЙ

Праўдзівае адлюстраванне жыцця беларускага народа ў мінулым абумовіла ўжыванне В.Іпатавай найменняў старажытных прадметаў адзення. Не захапляючыся празмерна дэталізацыяй, пісьменніца разам з тым праўдзіва адлюстравала ў мастацкіх тэкстах асаблівасці беларускага адзення ў розныя перыяды гісторыі.

У творчым кантэксце В.Іпатавай некаторыя словы-назвы служаць сродкам адрознення паводле сацыяльнага паходжання, роду заняткаў герояў. Па адзенні, састаўных частках касцюма, дэкаратыўным афармленні можна даведацца аб прыналежнасці яго носьбіта да пэўнай сацыяльнай групы, сямейным становішчы і нават узросце. Так, для абазначэння галаўнога ўбору замужняй жанчыны пісьменніца выкарыстоўвае слова *намітка*. Спецыфіка гэтага ўбору празрыста бачна праз этымалогію назвы, звязанай з самім працэсам накладання наміткі: яе намотвалі, завівалі вакол галавы, пакідаючы свабодным твар жанчыны. У больш раннія часы намітку паэтычна называлі *павойнікам*, як бы параўноўваючы яе з павойнай раслінай, якая абвівала тонкімі сцяблінамі дрэва. В.Іпатава прытрымліваецца часавых межаў ужывання розных найменняў аднаго і таго ж прадмета адзення. Назва павойнік сустракаецца ў творах, якія апавядаюць пра вельмі далёкія часы: *Кароткія каптанчыкі былі падбітыя футрам, ім аблямаваны накідкі самых модных размалёвак, як і павойнікі на жаночых галоўках, і вяночкі, бісерныя павязкі* [1, с. 31]. Лексема ж намітка ўжываецца ў тэкстах, дзе апавед ідзе пра больш блізкія да сучаснасці падзеі: *Калі Гальшка, у чырвонай фалендышовай сукні, абшытай серабрыстымі кантамі, з бялюткай празрыстай наміткай, якая нібы абвявала твар, у чырвоных чаравічках выступіла з-за нянькі, усе, хто сабраўся ўнізе, сустракалі яе воклічамі захаплення і прывітаннямі* [2, с.249].

Акрамя таго, распаўсюджаным галаўным уборам замужніх жанчын быў *чэпчык* – лёгкі галаўны ўбор у выглядзе шапачкі: *Вышываны чэпчык зляцеў набок, чорная каса расплялася, і поўныя, смуглявыя плечы маладой кабеты апавіў вялікі выраз прастай палатнянай кашулі* [3, с.330]. Маладзіцы ж звычайна расчасаныя на прабор валасы запляталі ў косы, упрыгожвалі стужкамі. Зверху надзявалі вянок ці абручык з *налобнікам*: *Быў цяпер на княжацкай наложніцы залаты налобнік, з якога на скроні падалі падвескі-лунніцы, што ззялі на сонцы барвовымі эмалевымі крупінкамі* [3, с. 219].

Адным з характэрных відаў жаночага верхняга адзення быў *летнік* – жаночы жакет без падкладкі. Летнік мог быць і будзённым, і святочным адзеннем, калі быў аздоблены футрам ці ўпрыгожаны вышыўкай, каштоўнымі камянямі. У моўнай тканіне твораў В.Іпатавай найменне летнік выкарыстоўваецца для абазначэння адзення жанчын, якія належалі да вышэйшага саслоўя. Вось як малюе багаты ўбор пані Беаты пісьменніца:

Залацісты, шаўковы, у тон сетцы, летнік быў накінуты на баршчовага колеру сукню [2, с. 301]. І зноў мы бачым летнік на шляхціянцы: Кранула, што маці, чакаючы яе [Гальшку], відаць, ужо колькі дзён апраналася ў лепшае: на цёмнай сукні – летнік, адамашкавы, з аксамітнымі ўстаўкамі, на галаве – намітка з вісону [2, с. 275]. Нарэшце, летнік з’яўляецца атрыбутам адзення самой княгіні: Моўчкі ідзе [Прадслава] у матчыну святліцу, дзе самотна гарыць васковая свечка і княгіня ў цёплым летніку, накінутым на кужэльную сукню, стаіць на каленях перад абразом [4, с. 28].

Гістарызмы *жупан, кунтуш, каптан, карзно* характарызуюць верхняе мужчынскае адзенне выхадцаў са шляхты. Так, *жупан* быў вопраткай магнатаў, шляхты, гарадской знаці. Упершыню ўпамінаецца ў літаратурных крыніцах у XII-XIII стст. Каштоўныя жупаны шылі з сукна ярка-чырвонага колеру высакаякаснага гатунку, больш простыя – з нефарбаванага дамадканага сукна шэрага колеру [5, III, с. 375]. В.Іпатава выкарыстоўвае лексему *жупан*, апісваючы адзенне шляхты: *Шляхціок-рэвізор, не стары яшчэ мужчына ў малінавым жупане з атласным каўняром, з доўгімі пушыстымі вусамі, ажно ўпіўся поглядам у маладзіцу, крэкнуў, разгладзіў вусы, выпрастаўся на лаве [3, с.330]. І бацька выйшаў не абы-як – у вышываным жупане, пакрытым тонкай скурай, ботах з высокімі халявамі [2, с.275].*

Моўная адзінка *кунтуш* абазначае верхняе мужчынскае святочнае і абрадавае адзенне, якое апраналі на жупан. Гэта была вопратка ў выглядзе кафтана з шырокімі доўгімі адкіднымі рукавамі. Кунтуш прыйшоў з Венгрыі праз Польшчу ў канцы XV – пачатку XVI стст. Кунтуш стаў традыцыйным адзеннем заможных людзей [5, IV, с. 305]. Пісьменніца ўжывае лексему *кунтуш* менавіта для абазначэння святочнага ўбрання: *Бацька, калі мы выходзілі ў людзі, быў апрануты ў кунтуш з нейкімі жоўтымі, вельмі дарагімі гузікамі і шаблю заўсёды браў з сабой [2, с.234].*

Адзеннем шляхты служыў таксама і *каптан*. Каптан з шоўку ці парчы лічыўся ганаровым адзеннем. Яго надзявалі пад кунтуш замест жупана. У 1-й палове XX ст. каптан у выглядзе кароткай лёгкай адзежыны з рукавамі насілі беларускія сялянкі. У творчым кантэксце В.Іпатавай моўная адзінка *каптан* ужываецца ў сваім першасным значэнні: *Наперадзе ішоў немалады ўжо, статны горац, у белым шарсцяным плашчы, у цёмна-сінім суконным каптане, густа расшытым серабрыстымі ўзорамі [2, с.66].*

Гістарызм *карзно* - плашч, аздоблены футрам, ужываецца ў творах пры апісанні верхняга адзення прадстаўнікоў розных сацыяльных слаёў. Так, часта сустракаецца *карзно* ва ўбранні князёў: *Усе ў дарагім адзенні, урачыстыя. Асабліва князі. У аднаго – зялёны, ніжэй за калені, каптан. Паверх – карзно сіняе з чырвоным, зашпіленае на плячы барвовай запонай з залатымі пялёсткамі [4, с. 17-18].* Адзін раз у тэксце сустралася слова *карзно* пры апісанні адзення дружынніка Алексы: *Калі вывелі з поруба Алексу, княжыч не адразу пазнаў яго – русыя валасы зліліся на галаве ў крываваы камяк, адзенне парванае, з-пад карзна выглядае голае цела [2, с.41].* А вось мы бачам *карзно* на гараджанах: *... наўгародцы і кіяўляне ў корзнах, з-пад якіх выглядаюць белыя*

сарочки, у высокіх шапках...і ў кожнага за поясам тырчыць меч альбо ў похвах – кінжал [2, с.40]. Слоўнік У.Даля падае слова карзно са значэннем “верхняя одежда, зипун”, не ўказваючы на сацыяльную прыналежнасць, таму выкарыстанне В.Іпатавай адзначанай лексемы пры апісанні ўбораў самых розных па паходжанні асоб з’яўляецца стылістычна апраўданым.

Найменні прадметаў адзення простых людзей у творах прадстаўлены мала. Гэта адбываецца па аб’ектыўных прычынах. Як адзначаюць даследчыкі, асноўныя звесткі пра старадаўняе адзенне атрыманы з “тэстаменту” (завяшчанняў), вопісаў маёмасці, а таксама з розных скаргаў з пералікам рэчаў, якія былі ўкрадзены [6, с. 196-197]. А паколькі простыя людзі такіх дакументаў звычайна не складалі, то і звестак пра іх уборы няшмат. Спецыфічным і больш распаўсюджаным відам верхняга мужчынскага і жаночага адзення беднякоў у творах з’яўляецца *кабат*. У кабаце прыгажуня-Святаслава: *У кабаце, што быў накінуты на грубую кашулю, у лапцях, дзяўчына трымала ў руках лубянку з журавінамі* [3, с.213]. Кабат апранае былы князь дружыннік Алекса, які дзеля кахання прамяняў раскошнае жыццё ў княжых палатах на жабрацкі лёс: *Бібо аднойчы выменяў за медны грош, дадзены яму Алексам, кавалак грубай тканіны...і лоўка скроіў новаму сябру нешта падобнае на кабат* [1, с.51]. Сялянскім адзеннем у выглядзе суконнага неафарбаванага каптана была таксама *сярмяга*: *Паўлюк нацягвае старую сярмягу і, закрываючы галаву мехам, выходзіць з хаты* [3, с.206].

Літаратура

1. Іпатава, В. Альгердава дзіва: раман / В. Іпатава. – Мінск: “Беллітфонд”, 2002. – 608 с.
2. Іпатава, В. За морам Хвалынскім: аповесці і апавяданні / В.Іпатава. – Мінск: Юнацтва, 1996. –368с.
3. Іпатава, В. Перакат: апавяданні / В.Іпатава. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1984. – 248с.
4. Іпатава, В. Прадслава: аповесць / В.Іпатава. – Мінск: Сталія, 2002. – 80с.
5. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. – Мінск: БелЭН, 1993 – 2003. – Т.1-6.
6. Улашчык, М. Выбранае / М.Улашчык. – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2001. – 608с.